

GENERATIV SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA BO'LAJAK INGLIZ TILI O'QITUVCHILARINING MEDIAKOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

O'rinov Rustambek Yoqubjonovich

Farg'ona davlat universiteti Ingliz tilini o'qitish metodikasi
kafedrası o'qituvchisi, PhD.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20793411>

Annotatsiya

Ushbu maqolada bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining mediakompetensiyasini rivojlantirishda generativ sun'iy intellekt (GSI) texnologiyalaridan foydalanish masalasi ko'rib chiqiladi. Maqolada mediakompetensiyaning mohiyati va tarkibiy qismlari, ChatGPT, Canva AI, Grammarly, DeepL kabi GSI vositalarining pedagog tayyorlash jarayonidagi o'rni hamda ularni o'quv dasturlariga integratsiya qilishning amaliy yo'llari tahlil qilinadi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, GSI texnologiyalaridan tanqidiy va maqsadli foydalanish bo'lajak o'qituvchilarning media kontentni tahlil qilish, yaratish va baholash qobiliyatlarini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, ushbu jarayonda axloqiy mas'uliyat, raqamli xavfsizlik va madaniy kontekst kabi omillar ham hisobga olinishi zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: generativ sun'iy intellekt, mediakompetensiya, ingliz tili o'qituvchisi, ChatGPT, raqamli savodxonlik, bo'lajak o'qituvchi, media tahlil.

Keywords: generative artificial intelligence, media competence, English language teacher, ChatGPT, digital literacy, pre-service teacher, media analysis.

1. Kirish

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va ommaviy axborot vositalarining jadal rivojlanishi ta'lim tizimiga yangi talablar qo'yimoqda. Ayniqsa, ingliz tili o'qituvchilarini tayyorlash sohasida mediakompetensiya – ya'ni turli xil media manbalardagi axborotni topish, tahlil qilish, baholash va ijodiy yaratish qobiliyati – kasbiy mahoratning ajralmas qismiga aylanib bormoqda (UNESCO, 2013). Ingliz tili global raqamli kommunikatsiyaning asosiy tili sifatida dunyoning barcha burchaklarida media, internet va sun'iy intellekt tomonidan yaratilayotgan kontent uchun asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

So'nggi yillarda generativ sun'iy intellekt (GSI) texnologiyalari, xususan, ChatGPT, Google Gemini, Canva AI va DeepL kabi platformalar matn, tasvir, audio va video kontent yaratish imkoniyatlarini millionlab foydalanuvchiga taqdim etdi. Bu texnologiyalar nafaqat professional media sohasini, balki ta'lim muhitini ham tubdan o'zgartirmoqda. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari ushbu vositalardan faqat texnik jihatdan foydalana olish bilan cheklanmasdan, ularni tanqidiy baholay olishlari, axloqiy mas'uliyatni his qilishlari va pedagogik maqsadlarda unumli qo'llay olishlari zarur.

Ushbu maqolaning maqsadi – GSI texnologiyalarini bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining mediakompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan tarzda integratsiya qilishning nazariy asoslari va amaliy usullarini ishlab chiqishdan iborat. Maqolada mediakompetensiyaning zamonaviy tushunchasi, asosiy GSI vositalari va ularning pedagogik salohiyati, amaliy strategiyalar hamda mavjud muammolar ko'rib chiqiladi.

2. Mediakompetensiyaning mohiyati va tarkibiy qismlari

Mediakompetensiya – bu shaxsning turli xil ommaviy axborot vositalari bilan maqsadli, tanqidiy va ijodiy munosabatda bo'lish qobiliyatidir. UNESCO ning media va axborot savodxonligi

(MAS) kontseptsiyasiga ko'ra, ushbu kompetensiya uch asosiy yo'nalishni o'z ichiga oladi: axborotga kirish va uni tanlash; media xabarlarini tahlil qilish va baholash; hamda original media kontent yaratish va tarqatish (UNESCO, 2013). Buckingham (2019) ta'kidlaganidek, mediakompetensiya faqat texnik ko'nikmalar majmuasi emas, balki ijtimoiy-madaniy kontekstda shakllanadigan murakkab tafakkur tizimini ifodalaydi.

Ingliz tili o'qituvchilari uchun mediakompetensiya alohida ahamiyat kasb etadi. Bunday o'qituvchi o'z kasbiy faoliyatida global media muhitiga doimiy murojaat qiladi: autentik yangiliklar, podcast va video materiallar, reklama matnlari, ijtimoiy tarmoqlar kontenti – bularning barchasi bir vaqtning o'zida ham til o'rgatish vositasi, ham tanqidiy tahlil ob'ekti sifatida xizmat qiladi. Potter (2004) media savodxonligining kognitiv modelida axborotni qayta ishlash, struktura yaratish va o'z nuqtai nazarini ifodalash ko'nikmalarini alohida ajratib ko'rsatadi – bu ko'nikmalar to'liq ravishda til ta'limining maqsadlari bilan mos keladi.

Generativ sun'iy intellekt texnologiyalarining paydo bo'lishi mediakompetensiyaga yangi o'lcham qo'shdi. Hozirgi kunda o'qituvchi va talabalar nafaqat insonlar tomonidan yaratilgan media kontentni, balki sun'iy intellekt tomonidan generatsiya qilingan matn, tasvir va audio materiallarni ham tanqidiy baholay olishlari zarur. Bu yangi turdagi savodxonlik – GSI savodxonligi – mediakompetensiyaning ajralmas qismiga aylanib bormoqda (Selwyn, 2022).

3. Generativ sun'iy intellekt vositalari va ularning pedagogik salohiyati

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining mediakompetensiyasini rivojlantirishda bir qator GSI vositalari ayniqsa samarali hisoblanadi. Ushbu vositalar turli xil pedagogik maqsadlarga xizmat qiladi va o'quv jarayoniga har tomonlama integratsiya qilinishi mumkin.

ChatGPT va unga o'xshash katta til modellari (KTM) matn yaratish, tahlil qilish va dialogik o'qitish uchun eng ko'p qo'llaniladigan vositalar qatoriga kiradi. Talabalar ChatGPT-ni bitta hodisa yoki mavzu bo'yicha turli uslub, maqsad va auditoriyaga mo'ljallangan matnlar yozishga undab, natijalarni qiyosiy tahlil qilishlari mumkin. Masalan, «ushbu yangilikni konservativ va progressiv nashrlar uslubida qayta yoz» kabi topshiriq media freymingni amaliy o'rganishning samarali yo'lidir. Bundan tashqari, ChatGPT yordamida yaratilgan matnlardagi «gallyutsinatsiyalar» – ya'ni noto'g'ri faktlar – ni aniqlash va tekshirish mashqlari ham tanqidiy media tahlili ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Canva AI va Adobe Firefly vizual media kontent yaratish uchun mo'ljallangan platformalardir. Bo'lajak o'qituvchilar ushbu vositalar yordamida infografika, ta'limiy poster, ijtimoiy tarmoq postlari va prezentatsiya materiallari tayyorlaydilar. Bu jarayon ularni raqamli muallif sifatida shakllantirib, vizual kommunikatsiyaning estetik va retorikal qonuniyatlarini amaliy o'rganish imkoniyatini beradi. Ayni vaqtda, sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan vizual kontentning haqiqiylik va axloqiy jihatlarini muhokama qilish ham muhim ta'lim elementi hisoblanadi.

Grammarly AI va DeepL esa til sifatini tahlil qilish va tarjima qilish uchun keng qo'llaniladigan vositalardir. Grammarly yozma nutqdagi uslub, ton va grammatik to'g'rilikni real vaqtda baholash imkoniyatini taqdim etadi. Bu vositadan foydalangan holda talabalar bir xil xabarni rasmiy va norasmiy uslublarda taqqoslashlari, turli auditoriyalar uchun kommunikatsiyani moslashtirishlari mumkin. DeepL esa media matnlarini turli tillarga tarjima qilish orqali madaniyatlararo aloqalar va tilning media kontentdagi rolini o'rganishga imkon beradi.

ElevenLabs va Murf.ai kabi ovoz generatsiya qiluvchi vositalar audio va podcast kontent yaratishda qo'llaniladi. Bo'lajak o'qituvchilar bu platformalar orqali ovozli media materiallar tayyorlab, ovoz, ton va intonatsiyaning aloqa jarayonidagi ta'sirini o'rganadilar. Shu bilan birga,

sintetik ovoz va deepfake texnologiyalarini tanib olish ko'nikmasi ham zamonaviy mediakompetensiyaning muhim tarkibiy qismlaridan biridir.

4. GSI vositalarini o'quv jarayoniga integratsiya qilishning amaliy strategiyalari

GSI texnologiyalarini bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari mediakompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan tarzda qo'llash uchun quyidagi amaliy strategiyalar tavsiya etiladi.

Birinchi strategiya – ChatGPT yordamida media kontentni dekonstruksiya qilish. Talabalar berilgan mavzu bo'yicha turli janr va uslublarda matnlar (yangilik, reklama, ijtimoiy tarmoq posti) yaratishni ChatGPT-dan so'raydilar, so'ngra olingan natijalarni media tahlilining asosiy savollari – muallif kim, maqsadli auditoriya qanday, qanday til vositalari ishlatilgan, nima e'tibordan chetda qoldirilgan – asosida tahlil qiladilar. Bu mashq barcha media kontentning «qurilgan» tabiatini ko'rsatib beradi va tanqidiy tafakkurni o'stiradi.

Ikkinchi strategiya – qiyosiy prompt tahlili. Talabalar bitta mavzuni turli yo'naltirishlar (promptlar) orqali ChatGPT-ga taqdim etib, olingan natijalarni qiyosiy o'rganadilar. Masalan, «bola mehnatini xabar qiluvchi yangilik» ni bir safar «faolchilar nuqtai nazaridan», ikkinchi safar «tadbirkor nuqtai nazaridan» yozishni so'rashganda natijalar sezilarli farq qiladi. Ushbu mashq media freyming va so'z tanlovining axborotni shakllantirish jarayonidagi rolini hayotiy tarzda ko'rsatadi.

Uchinchi strategiya – raqamli muallif loyihalari. Talabalar semestr davomida Canva AI, ChatGPT va ovoz generatsiya qiluvchi vositalar yordamida asl ingliz tilidagi media kontent – blog maqolasi, podcast epizodi yoki ta'limiy video – yaratib, uni sinf ichida taqdim etadilar. Har bir bosqichda sun'iy intellektdan foydalanish jarayoni va axloqiy mulohazalar refleksiv jurnal orqali hujjatlashtiriladi. Bu strategiya texnik ko'nikma va axloqiy mas'uliyatni bir vaqtning o'zida shakllantirishga xizmat qiladi.

To'rtinchi strategiya – GSI tomonidan yaratilgan va inson tomonidan yozilgan matnlarni ajratib olish mashqlari. Talabalar aralash to'plamdagi matnlardan qaysi biri sun'iy intellekt, qaysi biri inson tomonidan yaratilganini faktlar, til va mantiqiy izchillik asosida aniqlab, isbotlashga harakat qiladilar. Bu mashq professional faktlarni tekshirish ko'nikmalarini rivojlantiradi va talabalarni kelajakdagi infomuhit uchun tayyorlaydi.

Beshinchi strategiya – axloqiy muhokama seminarlari. Har semestr davomida bir necha bor o'tkaziladigan seminar mashg'ulotlarida GSI bilan bog'liq axloqiy masalalar – plagiat va intellektual mulk, deepfake va dezinformatsiya, algoritmik tarfakashlik, raqamli tenglik – muhokama qilinadi. Ushbu muhokamalar bo'lajak o'qituvchilarga kelgusida o'z o'quvchilari bilan shunga o'xshash suhbatlarni olib borish uchun ham amaliy tajriba bo'ladi.

5. Muammolar va yechimlar

GSI vositalarini bo'lajak o'qituvchilarning ta'limiga integratsiya qilish bir qator muammolarni ham yuzaga keltiradi. Birinchi va eng keng tarqalgan muammo – talabalarning GSI-ga haddan ziyod tayanib, mustaqil fikrlash qobiliyatini yo'qotish xavfi. Agar topshiriqlar faqat tayyor natijaga yo'naltirilsa va jarayon refleksiv bo'lmasa, ta'lim samaradorligi keskin pasayadi. Bu muammoning yechimi sifatida o'qituvchi tomonidan belgilanadigan topshiriqlar GSI dan foydalanish jarayonini o'zini baholash ob'ektiga aylantirishi – ya'ni mahsulot emas, balki jarayon muhim maqsad bo'lishi – kerak.

Ikkinchi muammo – GSI «gallyutsinatsiyalari» va dezinformatsiya xavfi. Generativ modellar ba'zan ishonchli ko'ringan, lekin faktik jihatdan noto'g'ri ma'lumotlarni ishlab chiqaradi. Ta'lim jarayonida bu muammoni muammo sifatida emas, balki o'rganish imkoniyati sifatida ko'rish

kerak: talabalar GSI tomonidan yaratilgan matnlardagi xatolarni aniqlash va manba tekshirish ko'nikmalarini aynan shu tajriba orqali o'rganadilar.

Uchinchi muammo – kirish imkoniyatlarining tengsizligi. Eng kuchli GSI vositalarining to'liq versiyalari odatda pullik bo'lib, barcha talabalar ular bilan teng foydalana olmaydi. O'quv muassasalari GSI vositalariga teng kirish imkoniyatini ta'minlashi va zarur holatlarda bepul alternativlarni ko'rib chiqishi kerak. Bundan tashqari, ma'lumotlar maxfiyligi va shaxsiy axborotni himoya qilish masalalarida talabalarni xabardor qilish ham muhim vazifa hisoblanadi.

To'rtinchi muammo – texnologiyalarning tez o'zgarib turishi. GSI sohasidagi yangiliklar shunchalik tez o'zgarmoqdaki, bugun samarali bo'lgan vosita bir yildan so'ng eskirib qolishi mumkin. Shuning uchun o'quv dasturlarida muayyan vositalar bilan ishlash ko'nikmasi emas, balki har qanday yangi texnologiyaga moslashib ketish uchun zarur bo'lgan tanqidiy tafakkur va refleksiv yondashuv ustuvor o'rin egallashi lozim.

6. Xulosa va tavsiyalar

Generativ sun'iy intellekt texnologiyalari bugun ingliz tili ta'limiga shiddat bilan kirib kelmoqda va bu jarayon to'xtatib bo'lmaydi. Muhim savol – bu texnologiyalardan qanday foydalanish kerakligi. Ushbu maqolada GSI vositalarini bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari mediakompetensiyasini rivojlantirishning kuchli pedagogik instrumentiga aylantirish mumkinligi asoslandi.

ChatGPT yordamida media matnlarni dekonstruksiya qilish, Canva AI orqali raqamli kontent yaratish, qiyosiy prompt tahlili va GSI axloqini muhokama qilish kabi strategiyalar talabalarni nafaqat yangi texnologik muhitda ishlashga, balki kelajakdagi o'quvchilarida ham xuddi shu ko'nikmalarni shakllantirishga tayyorlaydi. Bu esa zamonaviy o'qituvchi tayyorlash tizimining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Amaliy tavsiyalar sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: pedagog tayyorlash dasturlarida GSI savodxonligi va mediakompetensiya modullarini birgalikda joriy etish; o'qituvchi-murabbiylarni GSI vositalaridan refleksiv foydalanish bo'yicha muntazam malaka oshirish kurslariga jalb qilish; amaliy va jarayon yo'naltirilgan baholash usullarini qo'llash; hamda barcha talabalar uchun GSI vositalariga teng kirish imkoniyatini ta'minlash. Faqat shu yo'l bilan generativ sun'iy intellekt bo'lajak o'qituvchilar uchun haqiqiy va samarali ta'lim vositasiga aylanishi mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Buckingham, D. (2019). The Media Education Manifesto. Polity Press.
2. Cope, B., & Kalantzis, M. (2021). A Pedagogy of Multiliteracies: Learning by Design. Palgrave Macmillan.
3. Grizzle, A., Moore, P., Dezuanni, M., Asthana, S., Wilson, C., Banda, F., & Onumah, C. (2021). Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines (2nd ed.). UNESCO.
4. Hobbs, R. (2017). Create to Learn: Introduction to Digital Literacy. Wiley-Blackwell.
5. Kasneci, E., Sessler, K., Küchemann, S., Bannert, M., Dementieva, D., Fischer, F., & Kasneci, G. (2023). ChatGPT for Good? On Opportunities and Challenges of Large Language Models for Education. Learning and Individual Differences, 103, 102274.
6. Kramsch, C. (2014). Teaching Foreign Languages in an Era of Globalization: Introduction. The Modern Language Journal, 98(1), 296–311.
7. Potter, W. J. (2004). Theory of Media Literacy: A Cognitive Approach. SAGE Publications.

8. Selwyn, N. (2022). *Education and Technology: Key Issues and Debates* (3rd ed.). Bloomsbury Academic.
9. UNESCO. (2013). *Global Media and Information Literacy Assessment Framework: Country Readiness and Competencies*. UNESCO Publishing.
10. Wineburg, S., McGrew, S., Breakstone, J., & Ortega, T. (2019). *Lateral Reading: Reading Less and Learning More When Evaluating Digital Information*. Stanford History Education Group Working Paper.
11. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic Review of Research on Artificial Intelligence Applications in Higher Education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 39.
12. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni (2020). Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari.
13. O'zbekiston Respublikasida ta'limni rivojlantirishning 2030 yilgacha bo'lgan Konsepsiyasi (2020). Toshkent: Vazirlar Mahkamasi.
14. Yo'ldoshev, J. G', & Usmonov, S. A. (2021). *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: O'qituvchi.